

IMPERIALIZMO CENTRŲ NETOLYGUS VYSTYMASIS IR PRIEŠTARAVIMŲ AŠTRĖJIMAS

V. PAULIUKONIS

TSKP XXVI suvažiavimo dokumentuose pabrėžiama, kad bendroji kapitalizmo krizė aštrėja (5, p. 20). Lemiamą įtaką jos aštrėjimui daro pasaulinės socializmo sistemos ekonominės ir politinės galios stiprėjimas, vis ryžtingesnis nacionalinio išsivadavimo judėjimas, plačių darbo žmonių masių augantis klasinis sąmoningumas ir revoliucinis aktyvumas imperialistinėse valstybėse.

Straipsnio apimtis neleidžia plačiai nušviesti visų tarpimperialistinių prieštaravimų aštrėjimo aspektų. Daugiausia dėmesio skiriama prieštaravimams tarpusavio prekybos ir kapitalo eksporto srityse.

Vienas iš bendrosios kapitalizmo krizės gilėjimo veiksnių yra tarpimperialistinių prieštaravimų aštrėjimas. Tarpimperialistinių prieštaravimų aštrėjimo pagrindas yra V. Lenino atrastas kapitalizmo ekonominio ir politinio vystymosi netolygumo dėsnis. Apibūdinamas imperialistinių valstybių santykius ir jų siekimą viešpatauti, V. Leninas rašė, kad „kapitalizmo sąlygomis neįmanomas kitoks pagrindas pasidalyti įtakos sferoms, interesams, kolonijoms ir kt., kaip tikslai atsivėlgimas į dalybų dalyvių jėgą, bendrąją ekonominę, finansinę, karinę ir t. t. jėgą. O šių dalybų dalyvių jėga nevienodai kinta, nes esant kapitalizmui *tolyginio* atskirų įmonių, trestų, pramonės šakų, šalių išsivystymo negali būti“ (1, p. 280).

Kapitalistinių šalių tarptautinių ekonominių ir politinių santykių sistema yra prieštaringa. V. Leninas pažymėjo, kad imperialistinių valstybių santykiuose veikia dvi tendencijos: „viena, daranti neišvengiamą visų imperialistų sąjungą, antra — priešpastatanti vienus imperialistus kitiems“ (2, p. 338).

Imperialistų sąjunga turi objektyvų ekonominį pagrindą. Jį sudaro tarptautinis darbo pasidalijimas, nacionalinių finansinių kapitalų susipynimas ir susiliejimas, regionų, kontinentų ir viso buržuazinio pasaulio gamybos specializacija ir kooperacija ir tarpvalstybinė ekonominė integracija.

Dabartinėmis sąlygomis monopolistinio kapitalo internacionalizacijos ekonominį pagrindą sustiprina politiniai veiksniai, t. y. stambiausios buržuazijos klasiniai interesai, jos siekimas išsaugoti ir pratęsti kapitalistinės santvarkos egzistavimą kovoje prieš pasaulinį socializmą, prieš liaudies masių revoliucinį judėjimą imperialistinėse ir besivystančiose šalyse. Kova su pasauline socializmo sistema ir liaudies masių revoliuciniu judėjimu šiuolaikinėmis sąlygomis tapo svarbiausiu veiksniu, kuris verčia imperialistinių šalių monopolistinę buržuaziją švelninti tarpusavio prieštaravimus, vienyti ekonomines ir politines jėgas.

Antroji tendencija, kuri priešpastato vienus imperialistus kitiems, kykla iš pačios kapitalo prigimties, iš jo siekimo užtikrinti maksimalų pelną. Konkurencija pasaulinėje rinkoje, kova dėl žaliavų, kapitalo panaudojimo sferų, dėl politinės įtakos sąlygoja nuolatinį imperialistinių prieštaravimų aštrėjimą. Pabrėždamas dvejoją santykių tarp imperialistinių šalių

popūdį, L. Brežnevas TSKP XXV suvažiavime kalbėjo: „Kapitalistinių šalių vyriausybės be paliovos mėgina sušvelninti prieštaravimus, susitarti dėl bendrų priemonių krizei įveikti. Bet tokia jau imperializmo prigimtis, kad kiekvienas siekia įgyti pranašumą kitų sąskaita, pirmesti savo valią. Nesutarimai išryškėja naujomis formomis, prieštaravimai iškyla su nauja jėga“ (4, p. 26).

Netolygus kapitalizmo vystymasis gerokai sustiprėjo po Antrojo pasaulinio karo. Bendrosios kapitalizmo krizės trečiajam etapui būdinga tai, kad JAV pamažu nustojo būti vieninteliu kapitalistinio pasaulio lyderiu ir hegemonu. Dėl netolygaus vystymosi sustiprėjo kitų imperialistinių šalių monopolistinis kapitalas ir tapo rimtu JAV monopolijų konkurentu. L. Brežnevas TSKP XXIV suvažiavime pažymėjo, kad „ligi aštuntojo dešimtmečio pradžios aiškiai išryškėjo svarbiausi imperialistinių valstybių centrai: tai JAV—Vakarų Europa (visų pirma—„Bendrosios rinkos“ šalių šešetas)—Japonija. Tarp jų vis labiau stiprėja ekonominė ir politinė konkurencinė kova (3, p. 14). Šių trijų imperialistinių valstybių centrų charakteristika ryškiausiai atspindi šiuolaikinio kapitalizmo netolygų vystymąsi ir imperialistinių prieštaravimų aštrėjimą (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Imperialistinių valstybių centrų pramonės produkcijos lyginamasis svoris kapitalistinio pasaulio pramonės gamyboje (%)

Salys	1950 m.	1960 m.	1970 m.	1979 m.
JAV	48,7	41,9	37,8	37,3
Vakarų Europa	33,3	35,9	34,2	31,4
Japonija	1,6	4,8	9,5	9,7

Duomenys lentelei imti iš šio šaltinio (18, p. 60).

Lentelės duomenys rodo, kad 1950—1979 m. JAV lyginamasis svoris kapitalistinio pasaulio pramonės gamyboje gerokai sumažėjo.

Netolygų kapitalistinių šalių vystymąsi nusako ir nevienodi gamybos augimo tempai. 1950—1980 m. JAV pramonės gamybos apimtis padidėjo 3 kartus, Vakarų Europos šalyse — 4, Japonijoje — daugiau kaip 26 kartus (19, p. 6).

Sparčiais tempais vystėsi Japonijos pramonė. 1950 m. JAV pramonės produkcijos gamino 30 kartų daugiau negu Japonija, o 1979 m. — tik 4 kartus. Septintajame dešimtmetyje Japonija pramonės produkcijos apimtimi aplenkė Prancūziją ir Angliją, o vėliau — VFR ir tapo antąraja kapitalistinio pasaulio pramonine valstybe.

Nors JAV lyginamasis svoris kapitalistinio pasaulio ekonomikoje iš lėto mažėja, tačiau jos yra svarbiausias imperialistinis centras. Kitų imperialistinių šalių ekonominį atsilikimą nuo JAV apibūdina tokie duomenys: 1977 m. VFR ir Prancūzija bendrojo produkto vienam gyventojui gamino 1,6 karto mažiau negu JAV, Japonija — 2,3, Anglija — 2,4, Italija — 3 kartus (9, p. 155). JAV yra kapitalistinio pasaulio mokslo ir technikos pažangos centras. 1977 m. išlaidos mokslo ir technikos pažangai sudarė 43,5 mlrd. dol. (beveik tiek, kiek visų išvystytų kapitalistinių šalių išlaidos). Tai leidžia JAV monopolijoms mokslo ir technikos revoliucijos sąlygomis išlaikyti didelį atotrūkį nuo savo konkurentų daugeliu svarbių ekonominių rodiklių. JAV yra imperialistinio pasaulio karinis hegemonas. Joms priklauso apie 98% visos imperializmo sistemos branduolinio potencialo. 1980 m. JAV karinės išlaidos sudarė daugiau kaip 60% visų NATO šalių karinių išlaidų.

Antrasis imperialistinių varžybų centras — Vakarų Europa. Ji pavirto atskiru regionu, kuriame konsoliduojasi ekonominės jėgos apie centrą, t. y. apie Europos ekonominę bendriją (EEB). Europos ekonominė bendrija arba „Bendroji rinka“ yra daugelio Vakarų Europos šalių valstybišis monopolistinis blokas, kuris susikūrė imperialistinės integracijos pagrindu.

EEB funkcionavimo svarbiausi principai yra tarpusavio prekybos mūty ir apribojimų panaikinimas, laisva kapitalų ir darbo jėgos migracija, bendrų fondų sudarymas atitinkamoms ekonomikos šakoms renti ir išvystyti, vieningos valiutos sukūrimas, vieninga ekonominė politika nepriklausančių EEB šalių atžvilgiu ir kt. Sie principai įgyvendinami nuolatinių bloko šalių prieštaravimų ir konfliktų sąlygomis. Taigi, Vakarų Europos, kaip imperialistinių varžybų centro, ypatybė yra ta, kad čia susibūrę daugelis valstybių, tarp kurių vyksta nuolatinė konkurencinė kova, kur, greta centralizavimosi, veikia ir išcentrinės tendencijos (skirtingai nuo JAV ir Japonijos).

Vakarų Europos reikšmė pasaulinėje kapitalistinio ūkio sistemoje labai didelė. 1980 m. duomenimis, Vakarų Europoje gyveno 348,9 mln. gyventojų, tuo tarpu JAV — 213,6 mln., Japonijoje — 111 mln. gyventojų. Vakarų Europoje sutelkta 53,2% kapitalistinio pasaulio pramonės darbuotojų, t. y. 2,3 karto daugiau negu JAV ir 3,3 karto daugiau negu Japonijoje (10, p. 23). 1980 m. Vakarų Europos eksportas sudarė beveik pusę kapitalistinio pasaulio eksporto. Ji yra svarbiausias JAV prekybos partneris; prekiauja su daugeliu besivystančių šalių; jai tenka didžiausias lyginamasis svoris prekyboje su socialistinėmis šalimis.

Trečiasis imperialistinių varžybų centras — Japonija. Spartų Japonijos ekonomikos kilimą pokario metais sąlygojo sumanus mokslo ir technikos revoliucijos taikymas ekonomikos vystymui. Privачios monopolijos plačiai importavo užsienio (pirmiausia JAV) techniką ir technologiją. Užsienio technikos ir technologijos importas, esant silpnai nuosavai mokslinei ir eksperimentinei bazei, leido Japonijos monopolijoms sutaupyti daug lėšų, taip pat laimėti laiko įdiegiant naujus gamybinius pajėgumus. Dabartiniu metu Japonija pirmauja kapitalistiniame pasaulyje plieno, ketaus, automobilių, laivų, daugelio plataus vartojimo prekių gamyboje.

Netolygus imperializmo centrų vystymasis yra vienas iš svarbiausių veiksnių, kuris aštrina jų tarpusavio prieštaravimus ir konfliktus (ypač prekybos srityje). Didžiausias tarptautinės prekybos lyginamasis svoris tenka išsivysčiusioms kapitalistinėms valstybėms, t. y. 1965 m. — 78% kapitalistinio pasaulio eksporto ir 78,7% — importo, 1980 m. — atitinkamai 69% ir 76% (17, p. 56; 19, p. 83).

Imperialistinių varžybų centrų lyginamojo svorio kitimą kapitalistinio pasaulio eksporte apibūdina 2 lentelės duomenys.

2 lentelė

Imperializmo centrų lyginamasis svoris kapitalistinio pasaulio eksporte (%)

Salys	1960 m.	1970 m.	1980 m.
JAV	18,3	15,5	11,9
Vakarų Europa	45,3	49,2	44,1
Japonija	3,6	7,0	7,1

Duomenys lentelei imti iš šių šaltinių (15, p. 75; 16, p. 57; 19, p. 87).

Kaip matyti iš lentelės duomenų, per paskutinius tris dešimtmečius sistemingai mažėja JAV lyginamasis svoris kapitalistinio pasaulio eksporte ir pamažu didėja Vakarų Europos ir Japonijos lyginamasis svoris.

Pažymėtina, kad didelis lyginamasis svoris Vakarų Europos eksporto tenka regiono šalių tarpusavio prekybai (1978 m.—69,4%). 1978 m. eksportas už regiono ribų iš bendros 589 mlrd. dol. sumos sudarė 221,7 mlrd. dol., arba 30,6% viso Vakarų Europos šalių eksporto. Šių šalių eksportas už regiono ribų 1978 m. viršijo JAV eksportą 1,7 karto, Japonijos — 2,4 karto (11, p. 154—155).

Svarbus vaidmuo tenka trijų imperialistinių centrų tarpusavio prekybai (žr. 3 lentelę).

Imperializmo centrų tarpusavio prekyba
1978 m. (%)

3 lentelė

	Salys importininkės	JAV	Vakarų Europa	Japonija
Salys eksportininkės				
JAV	—	28,6	9,3	
Vakarų Europa	6,8	—	1,2	
Japonija	27,7	26,3	—	

Duomenys lentelei imti iš šio šaltinio (11, p. 155).

Pokario metais kapitalistinės prekybos apimtis didėjo sparčiau negu gamyba. Kartu su tuo aštrėjo ir konkurencinė kova. Ekonominiai sunkumai, kuriuos periodiškai patiria visos kapitalistinės valstybės, ir siekimas nugalėti juos savo prekybos partnerių sąskaita aštrina imperialistinius prieštaravimus.

Siuolaikinei išsivysčiusių kapitalistinių šalių užsienio prekybai yra būdingas nuolatinis protekcionizmo stiprėjimas. Protekcionizmas vykdomas įvairiomis priemonėmis. Svarbiausios iš jų yra importo kvota, licencijos, papildomos muitų rinkliavos, griežti reikalavimai importuojamos produkcijos kokybei ir t. t. Be tradicinių protekcionizmo metodų, atsirado ir nauji. Tai susitarimai dėl minimalių importuotos produkcijos realizavimo kainų ir „savanoriškas“ atitinkamų prekių eksporto apribojimas. Stiprėjantis protekcionizmas išklubina ir ardo kapitalistinių šalių tarptautinės prekybos normas ir principus. Ypač aktyviai protekcionizmo politika įgyvendina JAV ir „Bendrosios rinkos“ šalys.

Prancūzijos žurnalas „Nuvel ekonomik“ JAV monopolistinio kapitalo užsienio prekybos politiką apibūdino taip: „tariamoji laisvosios prekybos tėvynė griausmingai reikalauja laisvai įsileisti amerikietiškas prekes į viso pasaulio rinkas, pati turėdama ištisą arsenalą labai gudių ir nuolat tobulinamų priemonių, kurios trukdo vystytis konkurencijai, kai pastaroji gresia jos interesams <...>. Amerikos strategija yra jėgos strategija. Laisvosios prekybos principas pavirto viena iš ginklo rūšių ekonominio karo priemonių arsenale“ (6, p. 51—52).

Stiprėjantį JAV protekcionizmą atspindi 1974 m. priimtas prekybos įstatymas. Pagal jį prezidentui suteiktos teisės įvesti įvairiausių importo apribojimus. Šis įstatymas tapo veiksmingu JAV vyriausybės užsienio prekybos politikos įrankiu, kurį bet kada gali panaudoti prieš konkurentą.

Priėmus 1974 m. prekybos įstatymą, bendrovės užvertė JAV vyriausybės įstaigas skundais, kuriuose reikalavo apginti jas nuo „neteisingos“ konkurencijos. Vien 1975 m. buvo apsarstyta daugiau kaip 50 skundų, kuriuos patenkinus importas sumažėjo 13 mlrd. dol. (6, p. 49). Importui apriboti JAV plačiai taiko tokius netarifinius barjerus kaip standartai, techninė dokumentacija, prekių markiravimas, įpakavimas, kokybė ir pan., kurie diskriminuoja užsienio prekes ir uždaro joms kelią į JAV rinką. JAV plačiai naudojami kompensaciniai ir antidempinginiai muitai. Pirmaisiais apdedamos prekės, kurioms eksportuojančios bendro-

vės gauna vyriausybinės subsidijas. Pagal JAV įstatymus dempingas yra importuotų prekių pardavimas kaina, mažesne už „teisingą“ kainą. Šie protekcionistiniai barjerai sukelia rimtus JAV ir Vakarų Europos bei Japonijos susidūrimus, kadangi nėra vieningos nuomonės, kas yra subsidija ir kokią kainą reikia laikyti „teisinga“. Be to, JAV importą riboja licencijomis ir kvotomis. 1963—1970 m. JAV įvedė 60 naujų importo kvotų, kai tuo laikotarpiu EEB panaikino 11, Japonija — 71 kvotą (6, p. 49).

Muitus ir netarifinius importo apribojimus JAV plačiai panaudoja kaip prekybinių partnerių spaudimo priemones. Grasindama padidinti muitų tarifus, uždrausti ar labai apriboti prekių importą, Amerikos vyriausybė dažnai pasiekia, kad eksportininkės pačios „savanoriškai“ apriboja savo prekių eksportą į JAV rinką. Tai nauja (JAV monopolistinio kapitalo išrasta) imperialistinio protekcionizmo forma. „Bendrosios rinkos“ šalys, neišlaikydamos JAV vyriausybės spaudimo, „savanoriškai“ sumažino plieno, chemijos pramonės produkcijos, Japonija — radijo aparatų, televizorių, fotoaparatus, automobilių, tekstilės ir kitų prekių eksportą į JAV rinką.

Paskutiniaisiais metais viena iš efektingiausių protekcionizmo priemonių yra JAV vyriausybės diskonto politika, kurią įgyvendina federalinė rezervų sistema, nustačiusi pernelyg didelę trumpalaikio kredito vekselių diskonto normą. Ji labai apsunkino Vakarų Europos ir Japonijos eksportą į JAV rinką ir sulaukia vis aštrėjančios JAV prekybos partnerių kritikos.

Analogiškus protekcionistinės užsienio prekybos politikos metodus naudoja ir kiti du imperialistinių varžybų centrai.

Aštrūs užsienio prekybos prieštaravimai tarp JAV ir Vakarų Europos. Sustiprėjusios „Bendrosios rinkos“ šalių monopolijos sėkmingai konkuruoja su JAV korporacijomis ne tik pasaulinėje, bet ir JAV vidaus rinkoje. Sparčiais tempais didėja Vakarų Europos šalių plieno, mašinų ir įrankių, elektrotechnikos gaminių, automobilių ir kitų prekių eksportas. 1970—1978 m. bendra Vakarų Europos valstybių eksporto į JAV vertė padidėjo nuo 11 iki 36 mlrd. dol. Be to, sukūrus vieningą EEB žemės ūkio produktų rinką, sumažėjo jos priklausomybė nuo žemės ūkio produktų importo iš trečiųjų šalių ir pirmiausia iš JAV. Tai sukėlė gilius JAV ir EEB šalių nesutarimus dėl žemės ūkio produkcijos importo. EEB sudarytos sutartys su besivystančiomis šalimis — asocijuotomis EEB narėmis — taip pat mažina JAV prekių realizavimo galimybes ir aštrina prieštaravimus tarp šių dviejų imperialistinių varžybų dalyvių.

Vakarų Europos šalių rinką labai svarbi JAV monopolijoms. JAV eksporto į Vakarų Europos šalis didėjimui palankias sąlygas sudarė dvi dolerio devalvacijos (1971 ir 1973 m.) ir daugelio Europos šalių valiutų revalvacija, tai padidino amerikietiškių prekių konkurencinį pajėgumą. Kita vertus, valiutų kurso pakitimai pabrangino importuotus gaminius JAV rinkoje. Taigi ši prekybos varžybų etapas laimėjo JAV monopolistinis kapitalas.

Aštuntajame dešimtmetyje „Bendrosios rinkos“ šalys, prekiaudamos su JAV, turėjo nuolatinį pasyvų balansą. 1970 m. deficitas sudarė 2,1 mlrd. dol., 1974 m. — 1 mlrd. dol., 1976 m. — 7,4 mlrd. dol., 1978 m. — 2,5 mlrd. dol. (12, p. 114). Suprantama, kad tokia padėtis negalėjo patenkinti Vakarų Europos monopolijų. Jos labai stengiasi likviduoti deficitą prekyboje su JAV forsuodamos eksportą, o tai dar labiau aštrina prekybos prieštaravimus tarp dviejų imperializmo centrų.

Antras svarbiausias JAV monopolijų konkurentas vidaus ir pasaulinėje rinkoje yra Japonija. JAV prekybinis su Japonija balansas yra deficitiškas. 1970 m. deficitas sudarė 1,4 mlrd. dol., o 1978 m. — jis padidėjo iki 12,3 mlrd. dol. Savotiška JAV ir Japonijos prekybos struktūra. Didžiausią lyginamąjį svorį JAV eksporte sudaro pramonės žaliava. Pa-

vyzdžiui, 1972 m. Japonijai teko 22,5% JAV medvilnės, 11% kviečių, 24,9% sojos, 29,6% metalo laužo, 34,4% akmens anglies eksporto. Ypatin-gų pakitimų prekių apyvartos struktūroje neįvyko ir vėlesniais metais.

Sparčiai didėjant Japonijos eksporto apimčiai, plati prekių nomenklatūra ir didelis jų konkurencinis pajėgumas kelia vis didėjantį JAV monopolijų nerimą. JAV vyriausybė taiko įvairias priemones Japonijos prekių eksportui apriboti.

Iki septintojo dešimtmečio vidurio Vakarų Europos valstybės bijojo tik JAV monopolijų konkurencijos, o dabar jas persekioja ir Japonijos monopolijų ekspansija. Japonijos eksportas į Vakarų Europą sparčiai didėja. Vien 1970—1978 m. jis padidėjo nuo 2,9 iki 14,9 mlrd. dol., t. y. išaugo beveik 7 kartus. O Vakarų Europos eksportas į Japoniją palygin-ti nedidelis, t. y. 1978 m. jis sudarė tik 1,2%.

Didėja Vakarų Europos šalių prekybos su Japonija deficitas. 1970 m. jis sudarė 1,2 mlrd. dol., o 1978 m. pasiekė 8,6 mlrd. dol.

Japonijos prekių antplūdis sutinka vis didėjantį Vakarų Europos monopolijų pasipriešinimą, t. y. įvedama daugelis netaarifinių barjerų Japo-nijos prekėms, verčiama „savanoriškai“ apriboti eksportą ir pan. Japoni-jos monopolistinis kapitalas vykdo gana lanksčią ekonominę politiką Vakarų Europos šalyse. Jos tikslas — apginti Japonijos monopolijų in-teresus ir, kita vertus, išsklaidyti stiprėjančias antijaponiškas nuotaikas. 1972 m. Japonija pradėjo įgyvendinti daugybę priemonių, kurios lėtina eksporto didėjimą į Vakarų Europos šalis arba sukuria bent iliuziją. Ji su-darė sąrašus prekių, kurių eksportas yra kontroliuojamas. Į juos įtrauk-ta: stalinės elektroninės skaičiavimo mašinos, televizoriai, automobiliai, magnetofonai, radijo imtuvai ir kitos prekės. 1978—1979 m., spaudžiant JAV ir Vakarų Europos monopolijoms, Japonija buvo priversta griežtai kontroliuoti beveik pusę savo eksportuojamų prekių, o tai 1979 m. eks-portą sumažino 3%. Tada Japonijos vyriausybė atsakė kontroliuoti eks-portą ir pareiškė, kad ji ateityje stebės užsienio prekybos vystymąsi ir, susidarius „pavojingoms situacijoms“, atnaujins eksporto kontrolę.

1980 m. liepos mėnesį EEB Ministrų Taryba svarstė „Bendrosios rin-kos“ šalių ekonominę strategiją Japonijos atžvilgiu. Buvo svarstomi projektai, kurie numato panaikinti daugelį barjerų, trukdančių prekių importą iš Japonijos, jeigu Japonija „savanoriškai“ sutiks apriboti dau-gybės prekių (pirmiausia automobilių ir elektronikos) eksportą į Vaka-rų Europos šalis. Kaip eilinę nuolaidą JAV ir EEB monopolistiniams kapitalui reikia vertinti Japonijos vyriausybės nutarimą nuo 1983 m. balandžio mėnesio sumažinti arba panaikinti muitų tarifus 198 rūšių įve-žamoms pramoninėms prekėms, iš jų: staklėms, hidroturbinoms, elektros generatoriams, mažo gabarito kompiuteriams, buitinei radioelektrotech-nikai; taip pat iš dalies padidinti importo kvotas 17 pavadinimų žemės ūkio produkcijai (daugiausia įvežamai iš JAV).

Imperialistinių valstybių valdantieji sluoksniai, saugodami ir ginda-mi monopolistinės buržuazijos klasinius interesus, stengiasi sušvelninti prekybos prieštaravimus, neleisti, kad jie pavirstų atvirais imperialistinių šalių konfliktais. 1975 m. imperialistinių valstybių vadovai pradėjo or-ganizuoti daugybę aukščiausio lygio pasitarimų, kurių tikslas — apriboti stiprėjančias protekcionizmo tendencijas, „pasiekti kuo platesnį užsienio prekybos liberalizmą“. Tačiau geri ketinimai liko neįgyvendinti.

Po Antrojo pasaulinio karo (ypač trečiame bendrosios kapitalizmo krizės etape) buržuazinės visuomenės svarbus vaidmuo tenka tarptautinėms transnacionalinėms korporacijoms (TNK). Autoriai, kurie tyrinėja tarptautinių monopolijų veiklą, pabrėžia, kad jau sunku surasti bent kiek įžymesnę ekonominio ar politinio visuomenės gyvenimo sferą, kurioje tiesiogiai ar netiesiogiai nesijaustų jų įtaka. TNK veikla ryš-kiškai atspindi prieštaravimus tarp imperializmo centrų ir yra glaudžiai su-sijusi su jų kova dėl įsigalėjimo tarptautinėje rinkoje. Kita vertus, ka-

pitalo išvežimas, kurį vykdo TNK, reiškia imperializmo centrų finansinio kapitalo susipynimo ir suaugimo stiprėjimą, kapitalistinės gamybos internacionalizacijos didėjimą.

Svarbiausias vaidmuo tenka amerikietiškos kilmės TNK. Iš 100 stambiausių pasaulio pramoninių transnacionalinių korporacijų 23 yra amerikietiškos. Dažnai JAV TNK dukterinės firmos vaidina lemiamą vaidmenį tose šalyse, kuriose jos yra išsikūrusios. Pavyzdžiui, iš 300 stambiausių Vakarų Europos pramonės monopolijų 26 yra JAV korporacijų dukterinės bendrovės (8, p. 37).

JAV TNK savo čiuptuvais apraizgė visą kapitalistinį pasaulį. Jų veikla labai išsiplėtė Vakarų Europos šalyse, kurios yra svarbiausia Amerikos monopolijų kapitalo investavimo sfera. 1957—1977 m. JAV korporacijų tiesioginės investicijos Vakarų Europoje padidėjo 27 kartus ir sudarė 46,5 mlrd. dol. (7, p. 88). JAV monopolistinio kapitalo skverbimasis sukėlė Vakarų Europos šalių susirūpinimą savosios ekonomikos likimu, t. y. didėja „ekonominis nacionalizmas“. Prietais prie to, kad EEB komisija atvirai pasmerkė „per didelį JAV kapitalų srautą“. Taigi JAV ir Vakarų Europos monopolistinės buržuazijos klasinė sąjunga ardo prieštaravimai, kurie koncentruojasi apie Vakarų Europos ekonomikos „samerikonėjimo“ problemą.

Kapitalo išvežimas yra viena iš svarbiausių priemonių, kurias naudoja imperialistinių varžybų dalyviai savo įtakai plėsti (žr. 4 lentelę).

4 lentelė
**Produkcijos gamybos apimtis TNK užsienio filialuose
 ir jų eksportuotų prekių vertė
 (milijardais dolerių)**

Rodikliai	JAV			Vakarų Europa			Japonija		
	1960	1971	1975	1960	1971	1975	1960	1971	1975
Produkcijos gamybos apimtis užsienio filialuose	54,2	184,4	458,3	36,6	137,1	405,9	0,5	10,0	59,0
Prekių eksporto vertė	20,4	43,5	106,2	51,5	157,4	362,2	4,1	24,0	55,8

Duomenys lentelei imti iš šio šaltinio (13, p. 114).

Lentelės duomenys rodo, kad prekių gamybos apimtis TNK užsienio filialuose didėjo gerokai sparčiau negu prekių eksportas. JAV monopolijų veikloje ši tendencija pasireiškė tuoj pat po Antrojo pasaulinio karo, Vakarų Europos ir Japonijos — ji pakankamai išryškėjo tik aštuntajame dešimtmetyje.

Gerokai sumažėjus darbo jėgos kainos skirtumui*, ir JAV dolerio devalvacija pakeitė imperialistinių varžybų centrų konkurencinės kovos sąlygas prekių ir kapitalo srityje. Tai susilpnino JAV kapitalo eksporto stimulus ir kartu padidino amerikietiškių prekių konkurencinį pajėgumą užsienio rinkoje. Tačiau visa tai padarė priešingą įtaką kitų imperialistinių valstybių monopolijoms. Prekių eksporto sąlygos į imlią JAV rinką labai pasunkėjo, bet susidarė palankesnės galimybės išvežti kapitalą.

Vakarų Europos stambiausios monopolijos, įvertinusios susidariusią situaciją, sudarė platų veržimosi į JAV rinką planą. Realizuoti jį padėjo didžiuliai JAV dolerių rezervai, susikaupę Vakarų Europos šalyse. 1967—1976 m. Vakarų Europos monopolijų tiesioginės investicijos Amerikos Valstijose padidėjo nuo 6,3 iki 20,2 mlrd. dol. (15, p. 85). Vakarų Europos kapitalo įdėjimai vyko superkant JAV bendrovių akcijų kontrolinius paketus, organizuojant mišrias bendroves, kuriant nuosavas pramonės įmones. Užsienio kapitalo skverbimasis į JAV ekonomiką išgąs-

* Apsidarbomosios pramonės vieno darbininko valandos darbo užmokestis Švedijoje, palyginti su JAV, 1960 m. sudarė 45%, 1976 — 123%, VFR atitinkamai — 31% ir 97%, Prancūzijoje — 31% ir 67%, Japonijoje — 10% ir 47%. (MƏMO, 1978, Nr. 8, p. 114).

dino jų monopolistinę buržuaziją. Tai rodo faktas, kad per paskutinius metus JAV senatas gavo daugiau kaip dvidešimt įstatymų projektų, kurių autoriai reikalauja juridškai apriboti užsienio kapitalo investicijų galimybes.

JAV ir Vakarų Europos monopolijų pozicijos yra gerokai silpnesnės Japonijos ekonomikoje negu kituose kapitalistinio pasaulio regionuose. Tai sąlygoja daugelis aplinkybių.

Pokario laikotarpiu Japonija griežtai reguliavo ir ribojo užsienio kapitalų idėjimus į savo ekonomiką. Ypač griežtai buvo ribojamos tiesioginės užsienio kapitalo investicijos. Daugelyje pramonės šakų jos buvo visiškai uždraustos, o kitose — apribotas akcijų kiekis, kurį galėjo įsigyti užsienio bendrovės. Kartais užsienio bendrovėms buvo leidžiama sukurti dukterines įmones, tačiau jos turėjo atsisakyti teisės repatrijuoti idėtą kapitalą ir perversiti pelnus. Buvo laikomasi principo, kad leidimai suteikiami tuo atveju, jeigu nėra galimybės įsigyti būtinos užsienio technikos ar technologijos licencijų. Septintojo dešimtmečio pabaigoje ši sistema buvo liberalizuota, tačiau užsienio kapitalo idėjimai Japonijoje yra nedideli.

Spartus Japonijos ekonomikos vystymasis sąlygojo greitą jos monopolijų galios didėjimą. Japonija stambiausių monopolijų atžvilgiu užima antrą vietą pasaulyje. 1976 m. iš 100 pačių stambiausių monopolijų JAV teko 48, Japonijai — 13, VFR ir Prancūzijai — 12, Anglijai — 7 (14, p. 77).

Japonijos monopolistinis kapitalas taip pat aktyviai dalyvauja imperialistinėse varžybose. Ypač sustiprėjo Japonijos monopolijų ekspansija aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Didžiausias lyginamasis svoris Japonijos investicijų tenka besivystančioms šalims ir Australijai. 1975 m. 23,8% visų Japonijos tiesioginių investicijų teko JAV, 10,8% — Vakarų Europos šalims (14, p. 81). 1973—1979 m. Japonijos tiesioginės investicijos užsienyje padidėjo nuo 10,3 iki 29,7 mlrd. dol., t. y. 288% (21, p. 39).

Japonijos monopolijos Jungtinėmis Amerikos Valstijomis, kaip kapitalo investavimo sfera, domėjosi ir anksčiau, o į Vakarų Europą jos pradėjo skverbtis tik aštuntojo dešimtmečio pradžioje. Japonijos statistikos duomenimis, 1975 m. jos kapitalo idėjimai Anglijoje buvo 1,9 karto, VFR — 2,64, Olandijoje — 4,5, Prancūzijoje — 7,1, Belgijoje — 22 kartus didesni už išvardytų šalių kapitalo idėjimus Japonijoje (20, p. 48).

Japonijos monopolistinio kapitalo didėjanti ekspansija kapitalo ir prekių rinkoje yra svarbus veiksnys, kuris aštrina tarpimperialistinius prieštaravimus, didina kapitalistinės pasaulinio ūkio sistemos nepastovumą.

Imperialistinių valstybių ekonominius prieštaravimus aštrina jų politiniai nesutarimai ir konfliktai. Paskutiniųjų metų įvykiai akivaizdžiai rodo, kad nėra vienybės tarp imperialistinių šalių nė vienu rimtu ekonominiu ar politiniu klausimu. Pažymėtina, jog imperialistinių šalių valdantieji sluoksniai supranta, kad padėtis pasaulyje iš esmės pasikeitė. Tarpimperialistiniai prieštaravimai aštrėja tokiomis sąlygomis, kai plečiasi ir stiprėja trys šiuolaikinės revoliucinės jėgos: pasaulinė socializmo sistema, dirbančiųjų klasinė kova pačiose imperialistinėse šalyse, nacionalinio išsivadavimo judėjimas. Imperializmas, veikiant šioms jėgoms, daro pastangas, kad vidiniai prieštaravimai nepasiektų kraštutinės ribos, siekia sustiprinti visų šalių monopolistines buržuazijos klasinę sąjungą kovoje prieš pasaulinę socializmo sistemą ir darbo žmonių revoliucinį judėjimą.

LITERATŪRA

1. *Leninas V. I. Raštai.*— V., 1953, t. 22.
2. *Leninas V. I. Raštai.*— V., 1954, t. 27.

3. TSKP XXIV suvažiavimo medžiaga.— V., 1972.
4. TSKP XXV suvažiavimo medžiaga.— V., 1977.
5. TSKP XXVI suvažiavimo medžiaga.— V., 1981.
6. Анисин А., Кирпиченко Э. Внешнеторговая политика США.— МЭМО, 1979, № 4.
7. Бабак Н., Косолапов Н., Николаев Н. Текущие проблемы мировой политики.— МЭМО, 1979, № 4.
8. Волков О. Перенакопление капитала и внешнеэкономическая экспансия монополий США.— МЭМО, 1978, № 3.
9. Воронцов Г. Американо-французские отношения в 70-е годы.— МЭМО, 1978, № 8.
10. Майер Л., Мельников А., Шапов В. Западноевропейский центр империалистического соперничества.— МЭМО, 1978, № 12.
11. Некоторые тенденции в мировой капиталистической торговле.— МЭМО, 1980, № 1.
12. Носова И. Западная Европа и США: нарастание соперничества.— МЭМО, 1980, № 8.
13. Приписнов В. Масштабы экспансии международных монополий.— МЭМО, 1978, № 8.
14. Столяров Ю. Экспансия японских международных монополий.— МЭМО, 1977, № 1.
15. Хасин Е., Юганов Ю., Леман Н. Западная Европа в мировом капиталистическом хозяйстве.— МЭМО, 1979, № 11.
16. Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран. Обзор за 1970 г. и начало 1971 г.— М., 1971.
17. Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран. Обзор за 1974 г. и начало 1975 г.— М., 1975.
18. Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран. Обзор за 1979 г. и начало 1980 г.— М., 1980.
19. Экономическое положение капиталистических и развивающихся стран. Обзор за 1980 г. и начало 1981 г.— М., 1981.
20. Юганов Ю. Западноевропейский капитал в экономике Японии.— МЭМО, 1978, № 8.
21. Юганов Ю. Современные тенденции и формы интернационализации производства и капитала.— МЭМО, 1982, № 1.

Vilniaus valstybinis
pedagoginis institutas
Politinės ekonomijos katedra

Redakcinei kolegijai
įteikta 1982 m.
kovo mėn.

НЕРАВНОМЕРНОСТЬ РАЗВИТИЯ ЦЕНТРОВ ИМПЕРИАЛИЗМА И ОБОСТРЕНИЕ ПРОТИВОРЕЧИЙ МЕЖДУ НИМИ

В. ПАУЛЮКОНИС

Резюме

В современных условиях одним из основных факторов углубления общего кризиса капитализма является обострение противоречий империализма. В основе обострения межимпериалистических противоречий лежит открытый В. И. Лениным закон неравномерности развития капитализма в эпоху империализма.

В статье дается характеристика трех центров империалистического соперничества, приводится изменение соотношения их экономического потенциала в период 1950—1980 гг. Порожденные неравномерным развитием противоречия анализируются в двух сферах наиболее яркого их проявления: в сфере взаимной торговли трех центров империализма и в сфере экспорта капитала, осуществляемого транснациональными корпорациями.

Взаимная торговля трех центров империализма характеризуется растущей конкурентной борьбой. В этой борьбе широко применяются различные методы протекционизма. Особенно велик список протекционистских мер, применяемых Соединенными Штатами Америки. Поскольку каждый центр империалистического соперничества стремится укрепить позицию своего монополистического капитала за счет партнеров, внешняя торговля стала одной из главных сфер,

в которой проявляются растущие межимпериалистические противоречия.

После второй мировой войны, особенно на третьем этапе общего кризиса капитализма, в жизни буржуазного общества огромную роль стали играть транснациональные монополии (ТНК). Деятельность ТНК тесно связана с борьбой центров империализма за укрепление своих позиций на мировом капиталистическом рынке и отражает противоречия между ними. В условиях острого торгового протекционизма вывоз капитала стал важным средством проникновения монополистического капитала на внешние рынки. Поэтому экономическая политика империалистических стран в области экспорта капитала также стала ареной, на которой разыгрываются межимпериалистические противоречия.

Межимпериалистические противоречия развиваются в условиях, когда ширятся и крепнут три революционные силы современности: мировая социалистическая система, революционная борьба трудящихся в империалистических странах, национально-освободительное движение. В этих условиях правящие круги империалистических государств стараются не допустить, чтобы межимпериалистические противоречия переросли в открытые конфликты. Они стремятся укрепить союз монополистической буржуазии империалистических стран в борьбе против мирового социализма и революционного движения трудящихся.